

بسم الله الرحمن الرحيم

نقش روحانیت در ترویج الگوهای معنوی در جامعه^۱

مقدمه

امروزه یکی از اساسی ترین نیازهای بشر، نسبت به دهه های گذشته تاریخ، معنویت و توجه به ماورای جهان طبیعی است. چرا که بعد از دوران رنسانس و تحول صنعتی در اروپا، انسان به صورت افراطی به تجربه گرایی روی آورد و از بُعد حقیقی و روح مجرد خود و نیازهای آن غافل گشت. نتیجه ی این غفلت باعث دور شدن زندگی انسان از معنویت گردید که این امر در تضاد با فطرت وجودی انسان بود، بُعد فطری نیاز به معنویت را در وجود انسان فریاد می زد و بُعد مادی او را به سمت تجربه گرایی محض می کشاند. در چنین شرایطی رهبران و سردمداران تفکرات سکولاری و اومانیستی که منافع خود را در دوری انسان ها از معنویت حقیقی می دیدند، وارد میدان شدند تا با استفاده از ادبیات معنویت های حقیقی، به معرفی معنویت های دروغین و نوظهور خود پردازند تا مشتریهای فریب خورده ی قرن اخیر را از دست ندهند. امروزه با توجه گسترش ارتباطات و نقش آن در ترویج الگوها در جوامع و ظهور الگوهای متناسب با معنویت های جدید که نه تنها انسان به سوی سعادت و کمال رهنمون نمی شود، بلکه او را در وادی ضلالت و گمراهی می کشاند. انتخاب الگوهای اصیل و راستین که با فطرت و سرشت انسان سازگار باشد، امری ضروری و اجتناب ناپذیر به نظر می رسد. با توجه به وضعیت فرهنگی جامعه، وجود رسانه های متعدد با اهداف و نیت خاص و ترویج فرهنگ ها و الگوهای متفاوت با استفاده از ابزار و امکانات متنوع، تغییر سبک زندگی و تغییر ارزشها که بر اثر الگوهای افراد جامعه شاهد آن هستیم و با توجه به اینکه اسلام فرهنگ اصیل و خاص خود را ارائه داده و الگوهایی را برای باورپذیری آن قرار داده است و ما به عنوان یک جامعه اسلامی موظف به الگو قرار دادن آنها در تمام ابعاد زندگی هستیم و باید این الگوها در معرض تبلیغ و دسترس جامعه باشد. از آنجا که روحانیون به عنوان مبلغان دینی مطرح هستند و به ترویج نشر معارف دینی می پردازند، ترویج الگوهای معنوی به عنوان یکی از راهکارهای تبلیغ دین بر عهده این قشر از جامعه قرار داده شده است.

گروه پژوهشی غدیر، مدرسه علمیه الزهرا سلام الله علیها شهرستان دهقان/ دبیر گروه: فاطمه امین جعفری مربوط به هشتمین مسابقه پژوهشی^۱ رشد

چکیده

با توجه به گسترش ارتباطات و نقش آن در ترویج الگوها در جوامع و ظهور الگوها و معنویت های جدید انتخاب الگوی اصیل و راستین که با فطرت و سرشت انسان سازگار باشد، امری ضروری به نظر می رسد. اسلام به عنوان تنها دینی که بدون تحریف در دسترس بشر امروزی قرار گرفته است، در تمامی ابعاد زندگی بشر برنامه و طرح ارائه داده است و الگوهای عملی و متناسب با طرح خود را برای باورپذیری طرحها و برنامه های خود ارائه کرده است که تبلیغ این الگوها باید توسط کسانی باشد که شناخت کاملی از اسلام داشته باشند و روحانیون به عنوان کسانی که به شریعت و سنت آگاهی و دسترسی کامل دارند، می توانند به تبلیغ دین بپردازند. با توجه به وضعیت امروز جامعه و وجود رسانه ها با اهداف و نیات خاص و ترویج فرهنگ و الگوهای متفاوت ضرورت پرداختن به ترویج الگوهای معنوی و بیان نقش روحانیت به عنوان پاسداران حریم فرهنگی جامعه امری ضروری به نظر می رسد. برای ورود به بحث باید نخست به شناخت فرهنگ بپردازیم. فرهنگ مانند عمر پدیده دارای عناصر و ارکان گوناگونی است که مهم ترین آنها بینش ها و باورها، ارزش ها و گرایش ها و رفتارها و کردارها می باشد. و از آنجا که کار تبلیغ تأثیرگذاری بر این سه رکن فرهنگ است، کار روحانیت نیز به عنوان یک کار فرهنگی مورد مطالعه و بررسی قرار می گیرد و در میان قالب های گوناگون برای تبلیغ و ترویج الگوهای معنوی، تبلیغ فرهنگی بر آن صدق می کند.

تبلیغ فرهنگی دارای اصول و ضوابط خاص خود از جمله بیان معارف، ارائه ی اعتقادات صحیح، پاسخ به شبهات و انحرافات فکری، تشریح مداوم فرهنگ خودی و... می باشد که این اصول و ضوابط به عنوان وظایف روحانیت در تبلیغ مورد توجه است. همچنین باید مبلغ خود از نظر اخلاقی و معنوی نکاتی مانند توکل بر خدا، صبر و پایداری در مشکلات و نظم و برنامه ریزی در امور را رعایت کند تا تبلیغ موفق و اثرگذاری داشته باشد. از آنجا که تبلیغ امری همه جانبه و گسترده است، دولت نیز باید نقش خود را ایفا کند. مسئولان فرهنگی باید از فرهنگ خودی شناخت کامل داشته باشند تا بتوانند به درستی به تبلیغ آن بپردازند و با شناختی که از فرهنگ بیگانه دارند، بتوانند راه های نفوذ فرهنگ بیگانه را شناسایی و با آن مقابله کنند.

کلیدواژه: اسلام_ الگو_ تبلیغ_ فرهنگ.

نخستین گام در ورود به بحث نقش روحانیت در ترویج الگوهای معنوی در جامعه بیان تعریف فرهنگ و ارکان آن می باشد.

اگر چه تعریف فرهنگ مانند بسیاری از واژه های دیگر واضح به نظر می رسد، در بررسی آن با تعاریف گوناگون مواجه می شویم که حکایت از اختلاف نظر در مورد تعریف فرهنگ است. اندیشوران علوم اجتماعی تعریف های گوناگون برای فرهنگ ارائه کرده اند که عبارتند از:

۱- فرهنگ مجموعه ی به هم پیوسته از شیوه های تفکر و احساس و عمل است که کم و بیش مشخص است و توسط تعداد زیادی از افراد فرا گرفته می شود. تا این افراد را به جمع خاص و متمایز مبدل سازد.^۱

۲- فرهنگ عبارت است از مایه های فکری و ارزشی که در رفتار اختیاری و اجتماعی انسان اثر می گذارد.^۲

۳- مجموعه ای هماهنگ از دانش ها، باورها، ارزش ها و هنجارهای انسانی است که به صورت نمادهای گوناگون در عرصه های سخت افزاری اجتماع انسان ها و امور مربوط به تمدن ظهور می یابد و به نسل بعدی منتقل می شود.^۳

بر این اساس فرهنگ تشکیل شده از باورها و اعتقادات افراد جامعه، ارزش های مورد پذیرش جامعه، ارزش های ارزش ها، اعتقادات و ارزش عملکرد رفتاری در جامعه شکل می گیرد و یک پایداری نسبی دارد. گروهی فرهنگ را در دو سطح مادی و معنوی دسته بندی می کنند؛ فرهنگ مادی، مانند آثار هنری و دستاوردهای صنعتی می باشد و فرهنگ معنوی مانند عقاید و رسوم و مذهب و دین. بنابراین تقسیم موضوع مورد بحث جزء موضوعات فرهنگی است.

ارکان فرهنگ

فرهنگ مانند هر پدیده ی دیگری از عناصر و ارکان گوناگونی تشکیل شده است که توجه به این عناصر ما را در رسیدن به راهکار جامع برای ترویج الگوهای معنوی در جامعه یاری می کند. چنین نقشه ی جامع از ارکان فرهنگ می توانند میزان تأثیرات، ترویج الگوهای معنوی را نشان می دهد.

^۱ - ماهنامه مهندسی فرهنگی، ش ۳۳ و ۳۴، ص ۲۰.

^۲ - تهاجم فرهنگی، ص ۲۲.

^۳ - جریان شناسی ضد فرهنگ ها، ص ۲۷.

در واقع میزان موفقیت و اثرگذاری الگوهای معنوی در جامعه را با تغییراتی که در ارکان فرهنگ به وجود می آورند مورد سنجش قرار می دهند. از این رو میزان موفقیت روحانیت در امر ترویج الگوهای معنوی در جامعه به تغییراتی که در این ارکان ها به وجود می آورند، بستگی دارد.

آیت الله مصباح یزدی، عناصر و ارکان اصلی فرهنگی را در سه مورد ذیل معرفی میکند.^۱

الف) بینش ها و باورها

بینش ها و باورهای حاکم بر جامعه در شکل گیری و فرهنگ تأثیر بسزایی دارد. هیچ فرهنگی حتی غلط_ بدون منشأ شکل نمی گیرد؛ چون فرهنگ برآمده از مجموعه ای از بینش ها و باورها است. بنابراین فرهنگ هر جامعه ریشه در بینش ها و باورهای آن جامعه دارد. هرچه بینش ها و باورها عمیق تر و دقیق تر و صحیح تر باشد، فرهنگ جامعه نیز قوی تر خواهد بود.

ب) ارزش ها و گرایش ها

رکن دیگر فرهنگ، ارزش ها و گرایش های رایج در جامعه است. در هر جامعه ای مجموعه ای از ارزش ها و گرایش ها وجود دارد که براساس بینش و جهان بینی افراد جامعه شکل می گیرد و به مرور نقش تعیین کننده ای در تربیت و هدایت جامعه دارند. برای نمونه بر اساس جهان بینی اسلامی افراد جامعه، کمک کردن به دیگران یک ارزش محسوب می شود. این ارزش پنداری می تواند تأثیر بسزایی در اصلاح و تربیت جامعه و شکل گیری فرهنگ صحیح جامعه داشته باشد.

ج) رفتارها و کردارها

رکن سوم فرهنگ رفتارها و کردارهای افراد جامعه است که نمود عینی فرهنگ را می توان در آن مشاهده کرد. بینش ها و جهان بینی به عنوان زیربنای فرهنگ باعث شکل گیری ارزش ها و گرایش ها در جامعه می شود و این ارزش ها و گرایش ها موجب شکل گیری رفتارها و کردارها در جامعه می شود. بنابراین رفتارها و گرایش ها درواقع نتیجه و نمود ارکان دیگر فرهنگ است و می توان بر اساس همین رفتارها و عمل کردها به جهان بینی، ارزش ها و گرایش های جامعه پی برد. فرهنگی که در قالب مجموعه ای از آداب و رسوم می بینیم طی

^۱ - تهاجم فرهنگی، ص ۱۰۲.

یک فرآیند بلند مدت شکل می گیرد و برای تحقق این امر به مجموعه ای از پشتوانه های فکری و عقیدتی، ارزشی و رفتاری نیاز است و بدون آن ها فرهنگ به وجود نمی آید.

قالب های گوناگون ترویج الگوهای معنوی در جامعه

با توجه به متنوع بودن ابزار و امکانات برای ترویج الگوها در جهان امروزی به نظر می رسد. روحانیت نیز باید از ابزار کارآمد و به روز برای امر تبلیغ استفاده نماید که همین امر سبب شده قالب ها و روش های مختلفی برای امر تبلیغ در اختیار افراد قرار گیرد که در این جا به تبلیغ فرهنگی و اجتماعی می پردازیم.

تبلیغ فرهنگی

نشرآموزه های دین اسلام، از ضروری ترین عوامل بقاء و تداوم آیین توحیدی است و این وظیفه از قشر روحانیت مورد انتظار است، که به دلیل دسترسی، مهارت و تسلط بر منابع و متون شریعت گفتار و عمل ایشان برای عموم مردم حجت است و همین امر سبب شده روحانیون به لحاظ جایگاهشان در همه امور معنوی از جمله مسائل اخلاقی، دینی تأثیر مستقیم بر افراد جامعه داشته باشند که با توجه به این جایگاه مسلماً الگوهایی را که به عنوان الگوهای راستین و اصیل از شریعت و دین برای جامعه ارائه می دهند، قابل قبول و پذیرش همگان خواهد بود.

اصول تبلیغ فرهنگی

قبل از تبلیغ فرهنگ اسلامی و معرفی آن باید به چند نکته توجه شود. از آنجا که الگوهای معنوی به عنوان انسان های کامل مطرح می شوند، باید اصولی و روشهایی که قرآن برای تبلیغ فرهنگی ارائه کرده است، مورد توجه قرار گیرد. این اصول عبارتند از:

۱_ بیان معارف قرآنی: با توجه به عظمت معارف قرآنی و سازگاری آن با فطرت انسانی قبل از معرفی الگوهای معنوی لازم است به تبیین این معارف پرداخته شود. بدون شک کسانی که با فکر آزاد به دنبال حقیقت و معنویت هستند، تحت تأثیر قرار می گیرند و متمایل به اسلام می شوند.

۲_ ارائه ی اعتقادات صحیح از دین: مشکل اصلی کسانی که به بیراهه رفته اند و درگیر معنویت های غیر حقیقی می شوند. نداشتن بینش و اعتقادات صحیح فکری است که باید بینش صحیح به آنها ارائه شود.

جامعه با اختیار و انتخاب خود به قبول فرهنگ تأیید شده تن در دهد. دولت با ابزار و امکانات چون رسانه ها و سینماها و تلویزیون می تواند در تبلیغ فرهنگ اصیل جامعه گام بردارد.

شناخت دقیق فرهنگ خودی

دست اندرکاران امور فرهنگی جامعه باید شناخت نسبی به ارزش های جامعه ی اسلامی داشته باشند و تا جایی که می توانند پایبند به فرهنگ معنوی باشند که این امر در ترویج فرهنگ معنوی و پایبندی افراد جامعه به آن نقش به سزایی دارد و با شناخت ارزش ها و جداکردن ضد ارزش ها از آن پاسخگوی نیازهای فرهنگی جامعه و مردم باشند که این امر نیاز به مطالعات جامعه شناسی دقیق دارد تا بین ارزش و غیر ارزش خلط نشود.

شناخت دقیق فرهنگ بیگانه

شناخت دقیق فرهنگ بیگانه می تواند ما را در مقابله با آن فرهنگ یاری کند و این امر باعث ایجاد راهکارهای امنیت فرهنگی در مقابل تهاجم فرهنگی دشمن می باشد. نخستین قدم در برخورد با دشمن، شناسایی است. بدون شناسایی به جنگ دشمن رفتن، پا گذاشتن به میدانی است که هر لحظه خطر شکست را در پی دارد. بدون شناخت دشمن، مبانی و تفکرات اون نمی توان برنامه ی جامعی برای مقابله با او تدوین کرد.

ممنوعیت محصولات فرهنگی بیگانه

از آنجا که کتاب مهم ترین ابزار فرهنگی است و اهمیت زیادی در صعود یا افول ابعاد گوناگون فرهنگ دارد. از این رو مناسب است به بخشی در این مورد اشاره شود. توجه به کتاب در بین ابزارهای فرهنگی به دلیل جایگاه ویژه کتاب در مقوله فرهنگ و سهل الوصول بودن آن برای عموم مردم است. گرچه امروزه سطح مورد مطالعه ی مردم خیلی کم است. ولی کتاب هنوز جایگاه اصلی و اساسی خود را دارا می باشد. البته این ممنوعیت برای تمامی محصولات بیگانه است. هر آنچه که نماد محصولات و فرهنگ بیگانه و ضد معنوی اصیل است.

جلوگیری از ترویج فساد

فساد پدیده ی شومی است که می تواند فرهنگ غنی و صحیح را به طور جدی تهدید کند و یکی از روشهای مستکبران برای رخنه در فرهنگ جوامع در نتیجه تسلط یافتن برای آنها ترویج فساد است. گسترش فساد در یک جامعه، افراد آن را به فرهنگ خودی و اعتقادات و ارزش های جامعه بی تفاوت و کم کم نگاهشان به ارزش ها و اعتقادات تغییر می کند و زمینه برای رسوخ فرهنگ بیگانه فراهم می شود.

کم کردن هزینه های فرهنگی

فعالیت های فرهنگی باید به صورت گسترده و ضابطه مند انجام گیرد تا بتواند نیازهای واقعی جامعه فرهنگی کشور را تأمین کند. عواملی که باعث می شود فعالیت های فرهنگی به صورت گسترده انجام شود، کم بودن هزینه های فرهنگی است. اگر هزینه ی فعالیت های فرهنگی زیاد باشد، تنها کسانی می توانند فعالیت فرهنگی داشته باشند که قدرت اقتصادی بیشتری داشته باشند و این جاست که روزه برای ورود بیگانگان که حاضرند با هزینه ی گزاف به اهداف خود برسند، ایجاد می شود.

کلام آخر

روحانیون، به عنوان متخصصان و کارشناسان امور دینی از دیرباز به عنوان منادیان و متروجان فرهنگ و هویت دینی و حافظان و پاسداران همیشگی اسلام و قرآن بوده اند. علمای بزرگ اسلام، همه عمر خود تلاش نموده اند تا مسائل و احکام الهی را بدون دخل و تصرف ترویج و تبلیغ نمایند. آشکارترین و بارزترین رویداد، از نقش و جایگاه روحانیت در فعالیت های اجتماعی، فرهنگی، دینی، اسلامی و انقلابی، می توان به روشنی پیروزی و تثبیت و استمرار حرکت اسلامی و انقلابی ملت مسلمان کشورمان در طول سالهای مبارزه با رژیم منحط پهلوی و سالهای دفاع مقدس و رونق بخشیدن به مساجد و نمازهای جمعه و مراسم های مذهبی و ایجاد تحولات معنوی، عمیق ترین لایه های اجتماعی، مشاهده و مرور نمود. بنابراین روحانیون در زمینه ارتقاء معنویت و ترویج الگوهای معنوی در جامعه باید فعالیت های فرهنگی و اجتماعی خود را گسترش دهند. در راستای این امر، روحانیون باید مباحث اخلاقی را در صدر برنامه های خود قرار دهند که فرهنگ نماز می تواند در راستای تحقق این هدف بسیار مؤثر باشد. هم چنین روحانیون می توانند با سخنان محبت آمیز و امیدبخش، دلهای زیادی را با خود همراه کند و طعم شیرین معنویت را در درون جوانان ایجاد کند. هم چنین از آنجایی که مسائل معرفتی و معنوی جدایی از زندگی انسان نیست، خانواده نقش مؤثری در ترویج معنویت می تواند داشته باشد که روحانیت در زمینه ی فعالیت های فرهنگی و اجتماعی خود نباید از خانواده و نقش و جایگاه آن غافل شود. بنابراین روحانیون فعالیت های خود را به منظور تقویت مبانی دینی و معرفتی خانواده انجام دهند. وقتی در خانه مبانی دین و اخلاق تحکیم یابد، می شود آثار آن را به خوبی در جامعه دید. روحانیت خود می تواند الگوی مناسبی برای دیگر افراد جامعه باشند و با پررنگ کردن معنویت و اخلاق دینی در راستای معنویت در سطح جامعه مؤثر واقع شوند.

چگونگی تأثیر الگوهای معنوی بر فرد

همانگونه در تعریف فرهنگ بیان شد، به مجموعه ای هماهنگ از دانش ها، باورها، ارزش ها و هنجارهای انسانی که به صورت نمادهای گوناگون در عرصه ی سخت افزاری اجتماع انسان ها و امور مربوط به تمدن ظهور می یابد و به نسل بعدی منتقل می شود، فرهنگ گفته می شود که مانند هر پدیده ی دیگر از عناصر و ارکان گوناگونی تشکیل شده است که میزان موفقیت و اثرگذاری الگوهای معنوی در جامعه با تغییراتی که الگوها در ارکان فرهنگ به وجود می آورند، مورد سنجش و ارزیابی قرار گیرد. ارکان فرهنگ عبارتند از:

الف) بینش ها و باورها: که تأثیر بسزایی در شکل گیری فرهنگ دارد و فرهنگ جامعه ریشه در بینش ها و باورهای افراد آن جامعه دارد. بنابراین اگر در جامعه ای الگوهای معنوی به درستی ترویج و تبلیغ شود، نتیجه اش مردم و جامعه ای با باورهای مذهبی چون از خدا بودن، عالم را محضر خدا دانستن، بازگشت نزد خدا، ولایت پذیری و قبول اسلام و دین به عنوان تنها مسیر زندگی و راه صحیح می باشد.

ب) ارزش ها و گرایش ها: رکن دیگر فرهنگ ارزش ها و گرایش های رایج افراد جامعه است، که براساس بینش ها و باورها شکل می گیرد و به مرور نقش تعیین کننده ای در تربیت و هدایت افراد جامعه بر عهده دارد. با معرفی الگوهای معنوی ارزشهایی چون تعلیم و تربیت الهی، اخلاص، تقوا، شجاعت، استقامت، ایثارگری، دفاع از اسلام و مرزهای اسلامی به عنوان ارزشهای معنوی در جامعه شکل می گیرد.

ج) رفتارها و کردارها: رکن سوم فرهنگ، رفتارها و کردارهای افراد جامعه است که نمود عینی فرهنگ را می توان در آن مشاهده کرد. بینش ها و جهان بینی الهی به عنوان زیربنای فرهنگ باعث شکل گیری ارزش ها در جامعه می شود و این ارزش ها و گرایش ها موجب شکل گیری رفتار و کردارهایی در جامعه می گردد. با معرفی الگوهای معنوی و به تبع تغییر ارزشها و باورها، رفتارها و کردارهایی چون عمل به تکلیف شرعی به عنوان یک عبادت به تبعیت از قوانین، رعایت حقوق دیگران، اقدام در چارچوب ضوابط قانونی.

جلب رضایت خداوند با خدمت صادقانه به مردم، تبعیت از فرماندهی، انضباط در کارها و ... شکل می گیرد. اگر در جامعه ای چنین تغییرات اساسی در سه رکن فرهنگی اتفاق بیفتد، چنین جامعه ای یک الگوی عینی و ملموس از جامعه ی دینی خواهد بود که در آن افراد با اختیار و اراده و نه از سر اجبار و قانون تن به اجرای دستورات الهی و دینی می دهند و این همان جامعه ی معنوی است که زمینه ساز تمدن اسلامی و ظهور خواهد

بود. چنین جامعه ای باید بتواند ارزشها و باورهای معنوی خود را به نسل بعد انتقال دهد تا نسل بعدی با هویت دینی و معنوی شکل گیرد.

نتیجه گیری

آنچه امروز جامعه درگیر آن است، مقوله ی «معنویت» است. جامعه ی صنعتی امروز بیش از هر زمان دیگر نیازمند معنویت و معنویت گرایی است. از آنجایی که معنویت عاملی مهم برای رشد و توسعه ی زمینه های مختلف فرهنگی_اجتماعی جامعه محسوب می شود، باید پیوسته دین در جامعه تبلیغ و تبیین شود. یکی از راه های تبلیغ و ترویج دین، معرفی سرمشق ها و الگوهایی که در چارچوب فکری و فرهنگی آن معنویت زندگی و رشد کرده اند. از آنجا که اسلام به عنوان یک دین و معنویت اصیل شناخته شده، الگوهای عملی خود را نیز ارائه می دهد و این وظیفه ی روحانیت است که به دلیل دسترسی، مهارت، تسلط به منابع و متون شریعت و سنت پیامبر بتواند به تبلیغ و ترویج دین و الگوهای معنوی آن بپردازد.

در این پژوهش از کار روحانیت به عنوان یک کار فرهنگی یاد شده است و وظایفی مانند: ارائه ی اعتقادات صحیح از دین، ارائه ی پاسخ به شبهات و انحرافات فکری، ارائه ی منش صحیح، تولید و بازتولید کالاهای فرهنگی متناسب با الگوهای معنوی، تألیف و نشر، ایجاد بصیرت دینی و معنوی، احیای اماکن فرهنگی کارآمد مورد بررسی و پژوهش قرار داده که وظایف و نقش روحانیت را در تبلیغ و ترویج الگوهای معنوی در جامعه نشان می دهد. از آنجا که امر تبلیغ و ترویج معنویت کار مهم و پیچیده ای است. برای پرهیز از موازی کاری یا عدم ترویج الگوهای غیرمعنوی وظایفی نیز بر عهده دولت نهاده شده است. در صورت هماهنگی در ترویج الگوهای معنوی، این الگوها در بینش ها و باورها و کردار اعضای جامعه تأثیر گذاشته و باورها و ارزشهایی چون از خدا بودن، در محضر خدا بودن، بازگشت نزد خدا، تعلیم و تربیت الهی، اخلاق، تقوا، ایثارگری و... باعث رفتارهای معنوی همچون عمل به تکلیف شرعی به عنوان یک عبادت، رعایت حقوق دیگران، جلب رضایت خداوند با خدمت صادقانه و... می گردد.

فهرست منابع

*قرآن کریم

- ۱_ خسرو پناه، عبدالحسین، جریان شناسی ضدفرهنگ ها، قم، تعلیم و تربیت، چاپ دوم، ۱۳۹۸ش.
 - ۲_ رنجبران، داود، جنگ نرم، تهران، ساحل اندیشه، چاپ پنجم، ۱۳۸۷ش.
 - ۳_ صدیق سروسستانی، رحمت الله، آسیب شناسی اجتماعی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، ۱۳۸۷ش.
 - ۴_ مصباح یزدی، محمدتقی، تهاجم فرهنگی، تحقیق عبدالجواد ابراهیمی، قم، مؤسسه ی آموزشی پژوهشی امام خمینی(ره)، چاپ دهم، ۱۳۸۷ش.
- فصلنامه
- ۱_ فصلنامه فرهنگ اندیشه، شماره ۳۴، مؤسسه توسعه و دانش و پژوهش ایران، تهران، پاییز و زمستان ۱۳۸۰ش.
 - ۲_ فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۲۶، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، زمستان ۱۳۸۳ش.
 - ۳_ فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۶۵ و ۶، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، پاییز و زمستان ۱۳۷۸ش.
 - ۴_ ماهنامه مهندسی فرهنگی، ۳۳ و ۳۴، شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران، مهر و آبان ۱۳۸۸ش.